

Følelsens sprog har ingen accent

AF BAARD OWE

Jeg er født i Nord Norge. Norge er et langt land med et utal af dialekter. Jeg havde nord norske barneplejersker og tjenestepiger og deres nordlandske blev mit. Sproget er ansigtsudtryk, indre billeder, udtryksbevægelser. Sproget er sange og eventyr. Sproget er identitet. I Nord snakker de som mågeskrig. Klare tynde lyde, som kan nå langt og distinkt over fjord og fjeld. Mundene og ansigternes udtryk formes af sprogets lyde. Temperamentet følger sprogtonen og udtrykker sig under de muligheder og de begrænsninger som sproget lægger. Glæde og vrede skal følge sprogtonen op og ned. Min svigerinde fra Norge arbejdede en overgang på en kennel i England sammen med en norsk veninde. Når de talte sammen, troede de engelske værtsfolk, at de skændtes. Lydene og klangene associerede til vrede i det engelske sprogtale. Man kunne tale om en sprogmentalitet. Sproget og grammatikken er lagt ud som et jernbanespor, som alle tanker og følelser må følge.

Min mors og fars sprog var "riksnorsk" eller "bokmål", et sprog, som de "nynorsk" eller "landsmål" talende og skrivende betegnede som et ikke eksisterende sprog. Et sprog, som kun forekom i bøgerne og på teatret. Et sprog, som var påtvunget os af den danske kolonimagt under de 400 år i ufrihed. Men det tænkte jeg jo ikke på. Jeg talte bare som mine legeskammerater og tjenestefolk talte. Jeg var vel mest sammen med dem, kan jeg tænke. Jeg husker ikke så meget af det. Det ændrede sig alt sammen da et helt tredje sprog i 1940 trængte ind i både syd og nord i det norske land. Et sprog der

hugger som en økse og bjæffer som vrede hunde. Militærsprog. Jeg troede de talte tysk. Senere har jeg erfaret, at militærsprog er uden ånd og mentalitet for ikke at tale om nationalitet. Militærsprog er en slags magtens og voldens esperanto. Sådan taler alle soldater. Men jeg troede, de talte tysk. Jeg kom til at hade det sprog. Og jeg ville aldrig lære det. Undskyld Goethe. Nazisterne beslaglagde vort hus. Det var det største i byen. "Dort will ich wohnen" bjæffede kommandanten. Vi blev flygtninge. Bedstemor bar mig på ryggen over fjeldet til en gård i Gudbrandsdalen. Bedstemor var barnløs, ja det kan måske undre, men hun var *sted*bedstemor. Den rigtige havde jeg aldrig kendt. Jeg lærte at kalde hende mor i det år hvor vi var alene. Titlen var ledig, fordi min mor altid havde kaldt sig mama.

Østlandet blev mit nye hjem. Hedemarksdialekten i dens særlige Eidsvollsudgave bød sig til som næste "modersmål". Jeg var fire fem år i 1940 – 41. Jeg husker at der blev morskab over min måde at tale på. Jeg skulle skifte sprog for første gang. Jeg har vel sikkert gjort forsøg på at falde ind i dialekten, men eidsvoldsk var ikke "dannet tale" for familien. "Mor" (bedstemor i det første år fra fire til fem) og derefter "mama" rettede mig eftertrykkeligt når jeg sagde "itte" i stedet for ikke og "dom" i stedet for dem. Andre forbudte vendinger var "skærr" – for skal – og "je" – for jeg. Sjovt nok havde ingen af mine opdragere taget afstand fra min nordlandsdialekt. Den var ligesom godkendt som dannet sprog. Men Hedemarksdialekten var ikke stueren.

Det sprog, jeg nu lærte, var måske ikke et egentligt sprog, men mere et sprog, som kunne placere mig og andre som talte det – socialt og kulturelt. Sådan sagde i hvert fald landsmålsfolket. Bog-sprog. Dette var og er selvfølgelig ikke sandt, men sprogstriden i Norge var hidsig og uforsonlig – og sandt er det, at langt den overvejende del af det norske samfund talte en dialekt.

“Mor” bedstemor sagde igen og igen “lær sprog, Baard Arne, lær sprog” så kan du altid klare dig. “Lær sprog.”

Jeg lærte mig engelsk. Jeg gik til (blev sendt til, men var selv stærkt motiveret) engelsk privatundervisning før jeg kom i 4 klasse. Jeg lærte det vupti – også udtalen – det var ikke svært, for alle heltene talte engelsk i biografen og jeg var blevet vant til at imitere andres lyde. Men, som enhver mundaflæser i hvert fald vil have lagt mærke til, så ser ansigtet anderledes ud når man siger lyden iii-iiii end når man siger lyden ooooo. Det føles også forskelligt at sige dem. Sproget er også en følelse – et udseende, en mentalitet, en sindstilstand.

Krigen sluttede da jeg var 9 år gammel og en masse norske børn blev sendt til Danmark for at blive fede igen. Jeg kom på sommerferie hos en dyrlæge i Brandelev ved Næstved. Det var en dejlig sommer, hvor den sjællandske bondeklang nynnede sin lune melodi omkring mig. Ret uforståeligt i begyndelsen, men jeg lærte hurtigt at forstå. Jeg gjorde dog ikke noget forsøg på at tale dansk selv.

Jeg kom i gymnasiet på sproglig linie. Eidsvoll offentlige Lands-gymnasium var i sin tid oprettet blandt andet på min bedstefars initiativ. Det var stifternes hensigt at det skulle være et riksnorsk gymnasium, men ophøjelsen til landsgymnasium, det vil sige en skole for hele landet, gjorde at nynorsk blev det førende sprog. Ledende nynorsk orienterede og overbeviste lærere sad på alle pladser. Vi skulle læse geografi og historie i nynorsk udgave. Jeg nægtede. Det blev påtalt og jeg var nær blevet bortvist fra skolen af samme grund. Det lykkedes mig, trods alt, at få min ret. Jeg måtte dog købe undervisningsmaterialet for egne midler. Sprogstriden var ganske givet stærkt medvirkende til, at der opstod et modsætningsforhold mellem skolen og mig.

I 1955 blev jeg optaget på Statens Teaterskole i Oslo hvor jeg blev konfronteret med et helt tredje sprog: teatersprog.

Her var så endelig et sprog som virkelig ikke blev talt af en levende sjæl i det norske rige. Affekteret, melodramatisk, overtydeligt, måske mest af alt, overnydeligt. Jeg krympede mig under det og nægtede også direkte at makke ret da den store, gamle skuespillerinde Gerda Ring instruerede mig i præstens tale fra Peer Gynt. Jeg fremførte denne monolog til teaterskolens jule –tentamen, men på min egen måde, som jeg havde indstuderet med den danske lærer Walt Rosenberg som hjælper. Gerda Ring blev rasende og ville have mig smidt ud af skolen. Der var dog delte meninger i lærerpanelet, så jeg blev ikke bortvist ved den lejlighed. Jeg tager stadig denne tekst frem og arbejder med den i tankerne. Somme tider siger jeg den også i private sammenhænge. Den var mit første møde med “teatersproget”. Men Walt Rosenberg, en genial dansker, med kulturel og filosofisk baggrund i kunstmiljøet i København og et dybt og lidenskabeligt forhold til H. C. Andersen og Søren Kierkegaard, viste mig en helt anden side af det dramatiske og poetiske sprog, som er scenens. Et sprog, som bærer følelsernes bølger med sig som musik. Et sprog, hvis mest sigende virkemiddel er pausen. Stilheden mellem ordene, som bærer billederne i sig. (prinsesse, jeg kommer fra et land, hvor sproget lægger på tungen nemt en melodi – så let som øjets fjerkraft løfter låget, eller slår det i). Han kaldte det den organiske rytme. Walt Rosenberg var lærer i verslæsning på Statens Teaterskole i Oslo det år, hvor jeg var førsteårselev. Mødet med ham blev afgørende for hele resten af min “karriere”. På Statens Teaterskole i Oslo underviste han mig selvfølgelig i norsk tekst og det kunne han glimrende til trods for, at hans sprog var det danske. For det, som en skuespiller går efter i sproget, er følelsen og klangen, stemningen, farven. Følelsens sprog har ingen accent.

Jeg kom i besiddelse af et gammelt lydbånd 7,5 ”. med Johanne Dybwad, Norges store klassiske skuespillerinde, Johanne Louise

Heibergs samtidige. Johanne Dybwad deklamerede Bjørnstjerne Bjørnsons store episke digt Bergljot med filharmonisk selskabs orkester. Det gjorde et uudsletteligt indtryk på mig. Den store stil. Melodrama. Sproget som sang. "IDAAAAG KONG HAAARALD FÅR GIVE TINGFREEEEEEED".

Walt Rosenberg skulle forlade Statens Teaterskole i Oslo ved skoleårets slutning, for at overtage et hverv som teaterinstruktør og lærer ved Ålborg Teaters elevskole. Jeg fulgte min lærer dertil. Ved denne manøvre brændte jeg i realiteten alle broer til mit gamle land. Statens Teaterskole var nemlig dengang som nu den eneste indfaldsvinkel til skuespillerfaget i Norge. Jeg skulle altså, efter bruddet med denne institution, være henvist til at udøve min virksomhed i Danmark. Norge var lukket land.

Ved Ålborg Teater (som dengang hed Aalborg Theater) fik jeg arbejde som hjælperegissør med adgang til at følge elevundervisningen. Jeg kunne året efter blive optaget som egentlig elev, hvis jeg viste mig i stand til at beherske den danske tunge. Jeg gik øjeblikkeligt i arbejde.

En af mine skolekammerater på Eidsvoll havde været fire måneder i Amerika. Da han kom hjem talte han med en latterlig accent. Og han havde glemt ord og vendinger. En anden havde været en sommerferie i Sverige med samme resultat. Da jeg altså skulle opholde mig i så lang tid omgivet af et fremmed sprog, satte jeg som første prioritet under arbejdet med at lære: Behold dit eget. Lad dig ikke udslette eller formindske. Alt for mange bliver sprogligt integrerede ved at lære et andet sprog halvt og tabe sit eget helt.

Jeg gjorde følgende det, at jeg, hver gang jeg lærte en ny vending eller udtale, mindede mig selv om den norske måde. Jeg lærte sprogets topografi at kende ved at bruge mit eget som målesnor. Sådan ville jeg undgå at miste mit modersmål. Jeg ville lære et nyt sprog, ikke miste to.

Walt begyndte med at lade mig recitere

KONG CHRISTIAN STOD VED HØJEN MAST

Sikkert for at vise mig den mere krigeriske og heltedige side af det danske sprog, når det er bedst. Som alle nordmænd havde jeg den oplevelse af det danske sprog, at det skulle tales med en varm kartoffel i halsen, at det var blødt og udflydende og manglede det frie flyv i klangene. Desuden lød den danske tunge monoton og en smule kedelig i mine øren. Men jeg blev utrætteligt belært om det danske sprogs nuancerigdom og underfundige poesi. Walt gennemgik og udlagde Søren Kierkegaard og H.C. Andersen og viste mig sprogets forunderlige præcision og logik. På denne måde bearbejdede han mine fordomme og indgav mig i stedet respekt. Denne behandling gjorde vejen til talen lettere. Desuden var min rigtige bedstemor, som jeg kun havde hørt om og aldrig hørt, også dansk, fra Støvring, hvor jeg, pudsigt nok, fik min egen kone fra. Jeg mødte hende på Aalborgs teaterskole og vi talte uden videre hjerternes sprog helt flydende. Dette sidste hjalp også på integrationen.

En anden motiverende faktor var, at jeg, af selvindlysende grunde, måtte tilegne mig det danske sprog, ikke bare forståeligt, men totalt. Jeg ville ikke kunne skaffe mig et job i mit fag før dette var opnået. Jeg opfattede ikke mig selv som indvandrer. Nej, ikke indvandrer, bare vandrer. Jeg var på vej, ikke til noget, men bort fra noget. Jeg kom som flygtning fra den stive, selvhøjtidelige og skabagtige norske teatertorden og skolemesteragtige eksercits – med min lærer til kunstens land. Jeg tror næsten at det var sådan, jeg oplevede det dengang. Derfor har jeg heller aldrig søgt andet statsborgerskab. Kunsten, som kærligheden, som religionen beskæftiger sig med det almenmenneskelige og det har intet hjemland.

Hjemme i Norge forestillede jeg mig altid Danmark som det europæiske land. København som Kosmopolis hvor alle folkeslag mødes og alle sprog tales. Danskerne er venlige, åbne og lattermil-

de. De har den særlige form for humor som kaldes "lune". Sådan var min norske fordom om de danskere og det danske. Og danskerne hjalp mig, efter bedste evne, med at få denne forestilling grundigt knæsat i bevidstheden. De fortalte mig nemlig, at jeg ikke havde disse egenskaber for jeg var jo nordmand og titlen "Norsk humor" dækker som bekendt over den tyndeste bog i verden. Desuden havde jeg andre særligt norske træk i karakteren. Disse blev pikant fremherskende når accenten var allermest iørefaldende eller omvendt. Jeg kunne for eksempel ikke finde ud af at blive vred på dansk. Jeg bandede og sværtede på klingende riksnorsk. Jeg savnede de rette ord at udtrykke følelsen med.

Men mest af alt savnede jeg klangen og smagen af ordene. De mange associationer og lydbilleder og forbilleder som svinger med på følelsens frekvens.

Det første særkende ved det danske sprog var, i mine øren, monotoni. Alle sprogtoner skulle neddæmpes i forhold til mit norske. Jeg blev altså monoton. Denne tendens lå i mange år over min replik. En anmelder omtalte mig som Baard Owe med den ikke altid lykkelige replik. I begyndelsen betød det ikke så meget. Jeg blev sat til at spille udlændinge eller fynboer, men der måtte afgjorteske en markant fremgang hvis jeg skulle gøre mig håb om en karriere som "rigtig" skuespiller i Danmark. Jeg så mig om efter forbilleder og valgte efter Walts råd Ålborg Teaters direktør Bjarne Forchhammer. Jeg lyttede til hans måde at udtale ordene på, han var søn af Danmarks fineste talepædagog Viggo Forchhammer. Men direktøren var en mand af en helt anden støbning end jeg selv. Der kom en mangel på overensstemmelse mellem talen og manden. Det sværeste i hele denne proces var spørgsmålet om identitet. Meget af et menneskes oplevelse af at være sig selv ligger i sproget. Hvor kommer du fra? spurgte folk mig, når de ikke ligefrem kunne høre, at jeg ikke var dansk. Ja, hvor kommer jeg fra?... tænkte jeg

selv. Hverken fra Hjortespring eller Tarm. Mit sprog er stedløst, hjemløst. Hvor findes min danske identitet? Mit sind er ikke formet af den danske friske strand og oldtids kæmpegrave.

Den første store vanskelighed i forhold til udtalen af sproget var den særligt danske specialitet, den lyd, som får nordmanden til at tro på tilstedeværelsen af en varm kartoffel i danskerens hals: *stødet*. Alene det, at få lyden på plads i halsen, var svært, men at vide, hvilke ord skulle have stød og hvilke ikke, måtte simpelthen terpes. Jeg ødelagde al konversation ved at stoppe ved hvert tredje ord for at spørge om udtalen. Hvem som helst kunne i tide og utide blive udnævnt til min private sproglærer med eller mod sin vilje.

Alt dette medførte selvfølgelig, at jeg fokuserede uforholdsmæssigt meget på udtalen af teksten i de mange første år. Det gav mit spil en stivhed, som jeg gerne ville løse op for, men ikke kunne. Det skulle vise sig, at jeg manglede et redskab, hvormed jeg kunne gøre sproget til min tjener.

Jeg var for længst etableret skuespiller i København. Jeg havde spillet flere store roller på TV Teatret med stor succes, men jeg savnede lethed i replikken og ro i stemmen. Jeg bestemte mig for at gå til en talelærer. Men jeg var ung og succesrig og høj på pæren, så jeg skulle have den bedste. Hvem kunne det være? Gamle Viggo Forchhammer, som havde undervist alle de kongelige skuespillere og også sangere i en menneskealder, var gået på pension, men indvilgede i at tage mig som elev. Jeg tror næsten, at jeg var hans sidste. Han var meget gammel, syntes jeg. På vejen derhen sagde jeg til mig selv. "Han er talelærer, du er kunstner. Han skal lære dig at tale, men tolkningen af teksten er din afdeling."

Forchhammer havde lange hår ud af næse og øren. Det var det første jeg bemærkede. Ansigtet rynket og venligt. Holdningen forbløffende fri og bevægelig og sindet let og skarpt. Han var en "rigtig" dansker. Efter nogle indledende øvelser skulle jeg læse op for

ham. Det var Svinedrengen af H.C. Andersen. Forchhammer sad i en lænestol, jeg sad på en pindestol og åbnede bogen. Åbnede så munden og læste, med al den kunst og indlevelse som jeg kunne mobilisere. "Der var en gang en fattig prins."

NEJ, Baard Owe!!!! Det var der aldeles ikke, råbte det gamle menneske fra lænestolens dyb. "Hvad beha'" sagde jeg?????????

"Der *var* en gang," sagde oldingen. "Det er *længe* siden, men det *var*."

En *prins*, Baard Owe, der var *fattig*. Sig det!!!

Jeg var stum. Manden blandede sig i tolkningen! Eller gjorde han?

De kommer fra et bjergland Baard Owe, sagde han. Derfor er Deres tryklægning musikalsk, men ulogisk. Dansk er et fladlands-sprog og derfor mere logisk end melodisk. Det, som De opfatter som monotoni, er en anden form for musik end den, De hørte i Finnmarken. Dansk spiller den klare tankes melodi.

Jeg læste igen. "Der *var* en gang en *fattig prins*"

"Jaaa.." sagde han. Videre.

"Han havde et kongerige der var ganske lille",...

Nej, Baard Owe, det havde han aldeles ikke, lød det igen fra den gamle. Han havde et *kongerige*, Baard Owe, der var *ganske lille*, På dansk går sprogtonen op på de meningsbærende ord.

Det var redskabet!!!!!!!!!! Dansk er et logisk sprog. Jeg følte med ét en befrielse indeni. Dette kan forstås, tænkte jeg.

BAARD OWE F. 1936 I NORGE, PÅ DANSK TEATER FRA 1956, I DANSK FILM FRA 1961, SIDEN MANGE TEATER- OG FILMROLLER, SENEST AKTUEL I TV-SERIERNE *RIGET* (94-) OG *HOTELLET* (00).